

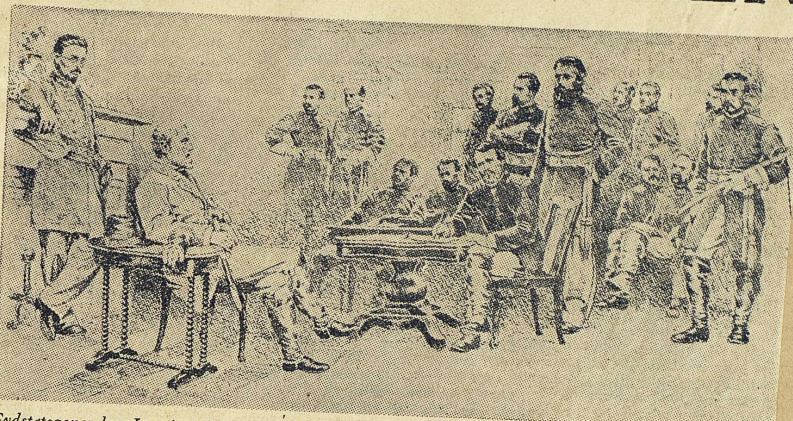
28/7

Fil. dr Erik Englund

har under de senaste dagarna utsatts för kritik i Expressen på grund av att han stannar kvar i första kammaren sedan nykterhetsfrågan — dr Englunds stora intresse — blivit avgjord. I en rad huvudpunkter representerar dr Englund åsikter som är oss helt främmande: han kan inte utan fog beskyllas för fanatism i nykterhetsfrågan, han är en ovanligt ivrig isolationist, hans ståndpunkt i ekonomiska och sociala frågor är relativt konservativ. Dr Englund är emellertid en särpräglad och självständig man, hans uppträdande utmärkes av en intellektuell lidelse som är mycket sällsynt inom svensk politik. Det finns inte skäl att hävda att denna originella och i vissa hänseenden betydande person skulle avgå ur riksdagen.

28/7

ETT KRIG INFÖR HISTORIEN

Sydstatsgeneralen Lee (t. v.) lyssnar till nordstaternas överbefälhavare Ulysses Grant, som skisser villkoren för kapitulationen i april 1865. Den nobla och vänskapliga tonen vid dessa förhandlingar bar satt djupa märken i amerikansk tradition.

DE STORA SKILLNADERNA i bedömandet av historiska personer och händelser sammanhänger, det är lätt att konstatera, med bedömarens nationalitet, geografiska och sociala miljö, politiska åskådning. Detta gäller även de professionella utredarna och domarna, historieskrivarna (vi bortser här alldeles från sådan nationalistisk eller kommunistisk "historieskrivning" som är ett erkänt led i en regims propaganda). I många fall kan man, schematiskt, tala om en tysk och en fransk, om en konservativ och en radikal historiebild. Ofta sägs det slarvigt eller tanklöst, att dessa olikheter beror på skilda värderingar. Något ligger naturligtvis i den tanken. En konservativ skildrare av en statsman beundrar mera kraften, fastheten, den utrikespolitiska skickligheten, en radikal upphöjer medkänslan och de inrikespolitiska reformerna. Men de relativt enkla värderingar varom här är fråga är i vår kulturs krets ganska likartade. Den konservative beundraren av Bismarck söker gärna visa att järnkanslern var hänsynslös blott i den mån det var nödvändigt, att han var human och socialt förstående; i radikala teckningar av Gladstone betonas inte bara hans liberala patos, utan också hans realism och statsklohet. Kort sagt, det är inte bedömandet av ett givet Bismarckporträtt det främst gäller, utan hur Bismarck verkligen såg ut. I första rummet är det verklighetsföreställningarna som går isär. Sammanhanget mellan bedömarens bild av den bedömde och hans egen situation och ståndpunkt är alldeles för komplicerat och subtilt för att tackas med ett ord som värdering.

Särskilt goda exempel på dessa relationer ger den amerikanska historieskrivningen. USA har en kort historia, som ger forskarna anledning och tillfälle att stanna utförligt vid nyckelproblemen och gör att många av dessa problem fortfarande har politisk aktualitet. Den viktigaste förutsättningen för historieskrivning — ett stort antal professurer i historia — finns här, absolut och relativt sett, långt mer än på andra håll. Och antalet studerande är likaledes ofantligt stort, varav följer ett utomordentligt behov av handböcker och översikter. På ett sätt som inte har någon motsvarighet blir historieskrivningen under senare tid användbar som underlag för en opinionsundersökning. En svensk historiograf som vill syssla med bilden av hur vår författning uppkom har kanske något tiotal böcker att genomgå; motsvarande siffra för USA är hundraden eller tusenden, och därför blir det möjligt att fastslå det typiska för olika generationer samt politiska och regionala grupper av historiker.

Den första stora historiografin över inbördeskriget har nyligen publicerats: *Thomas J. Pressly, Americans Interpret their Civil War* (Princeton University Press, 5 dollar). Det är ett roligt och nyttigt arbete, på en gång uppslagsrikt och försiktigt. Paralleller med för oss mera närliggande historiska problem inställer sig oavbrutet.

Pressly framhåller det självklara att en forskares historietolkning inte är "bestämd" av "geografiska, sociala eller andra inflytelser"; vad inbördeskriget beträffar har i flera fall personer med samma ursprung och miljö haft motsatta åsikter, och tvärtom. Men att i stort sett — statistiskt — ett sammanhang föreligger framgår med klarhet av Presslys bok. Och det är typiskt att författaren anser sig böra lämna uppgifter om sig själv för att vägleda läsaren; han är född och uppvuxen i Tennessee, som bröt sig ut ur unionen 1861, men hade en stor nordstatsvänlig majoritet, hans familj stod på Söderns sida, han har studerat och undervisat vid nordstatsuniversitetet (Harvard, statsuniversitetet i Washington) och som vuxen endast bott i Södern under korta tider. Denna

kombination tycks vara lämplig för uppgiften; det är åtminstone för mig omöjligt att märka vilken av de skickligt beskrivna tolkningarna Pressly själv närmast ansluter sig till.

De skildringar av inbördeskrigets orsaker som skrevs under själva kriget och den därpå följande rekonstruktionsperioden — då de segrande republikanerna med stöd av unionella trupper styrde Södern — är helt naturligt i speciell grad präglade av författarnas politiska uppfattning, vare sig de är skrivna av journalister, politiker eller yrkeshistoriker. I Norden ansåg man Södern helt ansvarig för kriget, och i Södern anklagades Norden på samma sätt; i regel påstods — enligt en gammal men ständigt lika populär propagandistisk linje — att den egentliga skulden låg inte hos folket, utan hos ett antal dominerande politiker, vilkas maktlystnad och intriger framkallat konflikten. För Nordens historiker var slaveriet en central faktor bland de motsättningar som låg bakom krigsutbrottet, en annan var sydstatsteorin om delstaternas rätt att utträda ur unionen. Från båda dessa synpunkter kunde man hävda att kriget djupast sett avsåg att bevara demokratin i USA och därmed i världen — den tanke som Lincoln i Gettysburg formulerade i satsen att kampen gällde om "styrelse av folket, genom folket och för folket, inte skall försvinna från jorden". Att sydstatstrupper skjutit de första skotten — vid anfallet på unionsfästningen Fort Sumter — blev ett av bevisen för att Södern var den angripande parten. Kriget betecknades genomgående som upproret, den rebellion, och upprorets ledare som hatfulla och samvetslösa demagoger. Även tidens berömda historiker, Bancroft, Motley, Parkman, drev dylika tolkningar, i vilka orsaksfrågan sammanblandades med rättsliga och moraliska frågor.

Söderns skribenter hävdade på alla punkter motsatsen. Krigets väsentliga orsak var Nordens tendens att med sin större folkmängd och rikedom förtrycka Södern, en tendens som fick sitt klaraste uttryck i vägran att låta Södern begagna sin rätt att utträda ur unionen. Det var alltså Södern som stred för demokrati och självstyrelse; den företrädde samma grundsatsar som Washington och Jefferson i kampen mot den brittiska monarkin ättio år tidigare. Slaveriet var blott den förevändning Norden valde i strävan att på alla områden — tullar, immigration, järnvägar, expansionen väster ut — göra sig till herre över den agrara, sunt konservativa, mot industrialism och radikalism fiendliga Södern; samtidigt betonades emellertid att den vita rasens väld var ofrånkomligt och även för de svarta välgörande. Skotten mot Fort Sumter var inte anledning till kriget, men väl att Lincoln behöll den unionella garnisonen i Fort Sumter och till och med ville förstärka den. Kriget var inte ett upprorskrig, utan ett frihetskrig som misslyckades; den officiella beteckningen i Södern blev "kriget mellan staterna".

Med 1877 års stora kompromiss, då republikanen Garfield erkändes som president, men Södern definitivt och principiellt överlämnades åt demokraterna, de forna rebellerna, börjar försökningsperioden. Republikaner och demokrater växlade vid makten, den industriella expansionen och välståndsökningen accelererade i den ohämmade kapitalismens hägn, nationella och imperialistiska syftener blev eggande och enande, Södern fick i lugn och ro beröva negrerna de rättigheter som unionen garanterat efter kriget. I stället för de gamla problemen uppstod nya: väst och öst, bönder och banker, kapital och arbete, konsumenter och monopol, reell demokrati och maskerat finansväld. Det blev vanligt att veteranerna från den konfedererade armén och republikens stora

armé, de grå och de blå, paraderade tillsammans på högtidssdagar; de ryktbara generaler som slagits under fyra år satt tillsammans i bolagsstyrelser och regeringar; Lincoln och Lee blev båda nationens hjältar.

Under detta skede blev en ny och fördjupad uppfattning om inbördeskriget tämligen allmänt godtagen bland historikerna. Föreställningar om enskilda personers ansvar och om betydelsen av skilda författningstolkningar sköts i bakgrunden. "Inbördeskriget" — det namn som nu slog igenom — blev en "ofrånkomlig

konflikt"; "det blev", skrev dåvarande professorn Woodrow Wilson, "krig mellan Södern och nationen i övrigt, därför att motsättningarna inte kunde undanröjas på annat sätt." Man enades om att detta krig, för vilket inte några personer, regioner eller partier kunde göras ansvariga, lett till ett gott resultat, ty unionens bevarande var en förutsättning för Amerikas välstånd och makt. Slaveriets avskaffande var, enligt denna syn, en fördel, men det var också en fördel att de vitas väld upprätthölls: "Norden hade haft rätt i kriget, medan Södern haft rätt under rekonstruktionsperioden." Med den utveckling som ägt rum och den insikt som nåts hade vägen banats "för ett modernt Amerikas ärorika framtid".

Denna "nationalistiska" bild av inbördeskriget utformades i skilda nyanseringar. Wilson betonade särskilt starkt den rena evolution- eller framstegstanken; kriget var ett nödvändigt stadium i USA:s utveckling. Tidens kanske mest lysande forskare, "gränsens" historiker, F. J. Turner, såg kriget närmast som ett led i expansionen väster ut och framhävde Västerns roll vid sidan av Nordens och Söderns. De ekonomiska motsättningarna norr-söder undertröks av Channing; McMaster såg i Norden och Södern före kriget två civilisationer, två folk. Det centrala var att konflikten legat så djupt att ingen kunde anklagas för den och att trots detta denna konflikt nu var övervunnen. Det är optimismens, framstegstankens på en gång storvulna och idylliska bild av fruktansvärda händelser förr i tiden. Gud eller världanden eller ödet eller "historien" vänder allt till det bästa — det var inte så lätt att förstå genast, men småningom blir det begripligt.

HERBERT TINGSTEN

Hur meningarna om inbördeskriget bryter sig i den nyare historieskrivningen kommer att belysas i en följande artikel.